

Radhaswami Vividh Karykari Shaikshanik Sanstha
ADARSH SANSKAR COLLEGE OF EDUCATION

Approved by - NCTE (WRC/APW04/54/123498)

Affiliated by - R.T.M. University, Nagpur.

Email ID :- adarsh.nag_bed@rediffmail.com

"VRUNDAVAN", Shrikrushana Nagar Chowk, Hasanbagh Road, Nagpur-440024. Mob.: 7066968888

Ref. No.: ASCOE/NGP/2023-24/EP-3.2.2/1455

Date : 10/4/2024

Criteria: 3.2.2	Average number of books and / or chapters in edited books published and papers in National / International conference-proceedings per teacher during the last five years 3.2.2.1. Total number of books and / or chapters in edited books, papers in National / International conference proceedings published during the last five years
Findings of DVV	First page of the published book/chapter with seal and signature of the Principal E-copies of outer jacket/contents page of the books, chapters and papers published along with ISBN number in national / international conference-proceedings per teacher year-wise
Response/ Clarification	1. Scanned copies of books/ edited chapters in book or conference proceedings with ISBN number is attached as per data template for your verification (Appendix I)

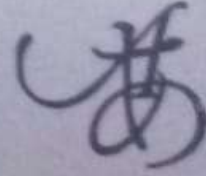

Principal
Adarsh Sanskar College of
Education, Nagpur - 24

Appendix I

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

AJANTA

Volume - VII, Issue - IV, October - December - 2018

ISSN 2277 - 5730

Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

ENGLISH / MARATHI PART - II / HINDI

Ajanta Prakashan

२४. खंदनीय राष्ट्रसंताच्या स्वप्नातील भारताची जडणाघडण

श्री. डॉ. प्रमोद डी. वैद्य
श्री. डॉ. अर्चना बा. गवई

राष्ट्रसंत तुकडीजी महाराज यांनी समाज यत्नकीतून आणि साहित्य लेखणीतून लोकशिक्षण, प्रगतिप्रदान, समाजशिक्षण व समाजप्रबोधनाचे कार्य आणि राष्ट्रबांधणीवर भर दिले.

आज सर्वत्र जागतिकीकरणाने सारे वाहू लागलेत. संपूर्ण विश्व हे (Global Village) वैश्विक खंडे बनलेले आहे आणि या माध्यमातून राष्ट्रांत होणारे आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजकीय परिवर्तन, समाजाला धक्का करणारे आहे, तेवढेच साहित्यिक आणि विचारवंताना चिंतित करणारे सुद्धा आहे. कारण होत असलेले परिवर्तन हे बहुतेकप्रिय तसेच बहु आघापी आहेत.

आज भारतीय समाज असंख्य समस्यांनी ग्रस्त झालेला आहे. त्यात प्रामुख्याने ब्रष्टाचार, बेरोजगार, शेतकऱ्यांची आत्महत्या, धार्मिकतेला अवाजवी महत्त्व, स्त्रीवादीय वादले अवाचार, स्त्रीयांना दुर्यमतेची सामणूक, शिक्षणाचे बाजारीकरण, ग्रामीण शिक्षणाचा वास्तवता दर्जा, प्रशासनाची दिरंगाई, मानव विकास करण्यात कोट्योला अभाव ह्यामुळे भारताचे जागतिक मानव निर्देशांकात 131 वे स्थान मिळाले आहे जे चिंतेचा विषय आहे. भारतीय जनतेला पायाभूत सुविधांमिळाल्या ह्यात त्या पाहीजे त्या प्रमाणात आज सुद्धा उपलब्ध होत नाहीत. सधुक्त राष्ट्रसंघाने निर्देशित केलेल्या 191 देशात 158 वा क्रमांक भारताचा आहे. विश्व व्यापार संघटनेने दिलेल्या अहवालात असे म्हटले आहे की, भारतात शिक्षणावर दरवर्षी उत्पन्नाच्या 2% व आरोग्यावर 1.4% खर्च केला जातो जे इतर प्रगतशिल देशांच्या तुलनेत अगदी कमी आहे.

त्याची बंद उन्नतीची द्वारे । आयुष्य जाये हमारीत सारे ।

किसान परि कळेना गोजिरे । रोतीवेही नवे ज्ञान ।

नाही अवजागत सुधारणा । सुधारू न शकें पिळें नाश ।

आजही आपणाला वर्तमानपत्रातून आत्महत्येच्या बातम्या वाचायला मिळतात. बहुतांशी आत्महत्या या जगाचा पोशिदा बकीराजा-शेतकरीच्या असतात. त्यांची आत्महत्येच्या आकडेवारीत 2014-2018 या कालावधीत लक्षणीय वाढ झालेली दिसून येते. जरी शासनाचे 'बकीराजा सेतना अभियान' सधिविषयावर विशेष भर दिला. आजही आपल्या बकीराजाच्या रोतीमालाला हमीभाव मिळत नाही. वी-बिघाने फसवी, पिक मालावर केलेल्या फवारणीत जीव गमवाला लागतो. आणि त्यात असमानी संकट भर घालतो. शासनाची उदासीनता त्यामुळे आज संपूर्ण भारतात शेतकरी आंदोलन करताना दिसतात. नाशिक ते किरीमनगर पायदळी मार्गक्रम करून सरकारपुढे आपल्या समस्यांची व्यथा आजही मांडायला लागतात तेही आजच्या मासमिडीया युगात शेतकरी परस्वस्वीन झालेला आहे. बीयाणे, रडत, किटकनाशक, त्याच्याजडळ नाहीत माल विकण्यासाठी बाजारपेठ त्याची नाही, विक्रीमूल्यावर त्याचे नियंत्रण नाही ह्यामुळे शेतकऱ्यांच्या नशीबी दांतेद्वय आले आहेत.

वाढती महागाई, बेरोजगारी ह्यामुळे तरुणाई डबघाईस आली आहे. त्यांच्या हाताकड्यात आज पारंपारिक उच्च विद्याविभूषित तरुण आज बेरोजगार आहेत. त्यांच्या पदरी निराशा दिसून येते अर्जि वरून नवे पेशे घोषणाबाजी, नारेबाजी 'नौकरी नही मिलती तो - चाय पकोडा बेच ! हेच करायचं असतं तर शिक्षण करायचं घेतलं असत ? असा एकच सवाल तरुणांपूढे कायमचा टिप्या मारून उभा आहे.

भ्रष्टाचार बोकाळलेला आहे. मोठमोठे व्यापारी सामान्य जनतेचा पैसा घेऊन देश-विदेशात पसार झाले असून सामान्य जनतेवर वाढती महागाई, बेरोजगारीचा बोजा दिवसेंदिवस वाढतच आहे. प्रसारमाध्यमे वास्तविक परिस्थितीवर पडदा पाडून एखाद्या बातमीचा विपर्यास करून त्यावर प्रसारणाची सोयीची अशी पुष्टी जोडून बातम्या प्रदर्शित करणे सुरु आहे. त्यामुळे समाजात अनेक घटनाबद्दल ग्राम निर्माण होत आणि चुकीचा संदेश लोकांपर्यंत पोहचतो. शिवाय दाखविण्यात येणारे कार्यक्रम देखील जनमानसात विपरीत जणू निर्माण करणारे आहेत. जाहिरातीच्या बाबत देखील असेच अनुभवाला येते.

संस्कृती संवर्धन हा आमचा अगत्याचा विषय मात्र आज संस्कृती संवर्धन होण्याऐवजी अनेक संस्कृती अमुलाग्र परिवर्तन होताना जाणवते ते असे. सर्वसामान्य जनतेची दिशाभूल करणे, आश्वासने देणे, नावनेक खेळणे, जाहीरातीतून राष्ट्राच्या समस्या बाजूला ठेवून विकासाचे चित्र रंगविल्या जाते.

या अनुशंगाने विचार करताना हे दोष निवारण करण्यासाठी कोणता मार्ग वापरावा याचा जेव्हा विचार सुरू होतो, तेव्हा आपण राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या ग्रामगितेपर्यंत येऊन पोहचतो. आजच्या परिस्थितीत, विविध दोषांना दूर सारायचे असेल तर 'ग्राम' हा आधार घेणे क्रमप्राप्त ठरते. ग्राम जर सबल झाले, सुदृढ झाले तर देशोन्नती होईल. देशोन्नती घडून आणण्याचा एकच मार्ग म्हणजे 'ग्रामगीता' होय.

ग्रामोद्धार म्हटले की ग्रामस्वच्छता हा मुद्दा प्रामुख्याने पूढे येतो. ग्रामस्वच्छतेचा दसा सरकार 'उत्कृष्ट अभियान' मार्फत जनतेपर्यंत संदेश पोहचत आहेत. या ग्राम स्वच्छतेच्या मार्फत गावातील रोगराई दूर करण्यात येत यश आल्याचे दिसते. तसेच 'पाणी' हा गावातील प्रमुख विषय हाताळण्याकरीता सरकारने, 'ग्राम शिवाय अभियान' शेततळे, विहीरी, जनतेत जनजागृती करण्याकरीता 'जल शिवाय अभियान' राबवून गावातील पाण्याच्या प्रश्नाचे विचारमंथन प्रथमतःच करण्यात आले.

सामाजिक विकासातील सर्वात मोठा अडथळा म्हणजे भारतीय समाजातील विशेषकरून ग्रामिण भागातील लोकांमध्ये असलेली अंधश्रद्धा होय. संतांनी भारतीय समाजाचे संखोल चिंतन केले. देशातील समस्यांना अंधश्रद्धा पाटबळामागील अंधश्रद्धेला दूर करण्याचा प्रयत्न त्यांनी आपल्या विचाराद्वारे, साहित्याद्वारे, भजनांद्वारे केला.

चमत्कारापासून समाजाला परावृत्त करण्याकरीता राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात. -

चमत्काराचा मरी मरोनी । झाली अनेकांची धुळदानी,

संत चमत्कार यापूढे कोणी । नकादणू सज्जन हो ।

ही बुवाबाजी भुलवी जणा । ब्रष्टकरी ग्रामजीवना ।

फसवोनी भोळ्या बापड्यांना । भरत्या छंदा लावती ॥

पुन तरी सुध्दा आजही असंख्य लोक अंधश्रध्देला बळी पडतांना दिसतात. दररोज वर्तमानपत्रात अंधश्रध्देला बळी पडलेल्या असंख्य बातम्या वाचायला मिळतात. पैशाचा पाऊस पाडण्याकरीता नरबळी हा आजही दिला जातो. मुक्त धन शोधण्याकरीता पायाळू मुलाचा/मूलीचा बळी आजही दिला जातो.

देवाच्या नावाखाली । काही देतात जीव बळी ।

बंद करावी प्रथा असली । भावना सुधारोनी लोकांची ॥

कोणी घुमारे लबाडिती । बुवा लोकांस फसविती ।

ग्रन्थिष्ठ मते, वृते शिकविती । सावध करावे त्यादायी ॥

अज्ञान, अंधश्रध्दा, लोकभ्रम यामुळे ग्रामीण समाजाचे अंधपतन झालेले आजही दिसून येते. ते दूर व्हावे आणि मरगळलेल्या समाजजीवनात नवचैतन्य निर्माण व्हावे असे जर वाटत असेल तर उदात्त दृष्टिकोन बाळगणाऱ्या सत्तांचे विचार हे समाजात रुजविणे आज काळाची गरज आहे.

राष्ट्रसंतांनी जीवनाच्या सर्व अंगाचा विचार करून समाजप्रबोधनाची दिशा निश्चित केली. त्यांची समाजपरिवर्तनाची, समाजप्रबोधनाची दिशा ही विज्ञाननिष्ठ होती. अंधश्रध्देवर त्यांनी अतिशय घाणाघाती प्रहार केले. त्यांनी आपल्या भजनातून जनजागरण केले. राष्ट्रसंत हे त्याअर्थाने वर्तमान युगाचे समाजप्रबोधनकार आहेत. समाजाचे अवलोकन करून वर्तमानाला साजेशे उपाय सुचविले. समाज उन्नती गाठण्यासाठी विज्ञानाची कास धरावया लावली.

वैज्ञानिक युगाचे वर्णन करतांना राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज ग्रामगितेच्या 35 व्या अध्यायात स्पष्टपणे म्हणतात की -

केले मंगळावरी उड्डाण । चढला हिमगिरी शिखरीपूर्ण ।

शोधिले अग्निअस्त्र, अनुअस्त्र महान, हॅड्रोजनवादी ।

ऐकती करोडो मैलावरून । परंपरांचे गायन माषण ।

विश्व हे आटोक्यात आणून घर केले राहण्याचे ।

विज्ञानाने आज प्रचंड प्रगती केली. समाज परिवर्तन घडून आणले. संपूर्ण विश्व एका कुटुंबाप्रमाणे वास्तव्यास आले आहे. विज्ञानाची कास ज्या समाजाने, देशाने धरली त्या देशाची उन्नती, झालेली दिसून येते. परंतू आज आपल्या भारत देशात विज्ञानवादी काही समाजसुधारक समाज परिवर्तन घडवून आणण्याचा प्रयत्न करीत असतील तर अशा समाज सुधारकांवर भर दिवसा गौळ्या झाडल्या जातात, त्यांच्या घरात घूसून त्यांचा खून केला जातो ही वास्तविकता आहे.

सर्वसामान्यांच्या विचारांवर आजही अंधश्रध्देचा पगडा असलेला भारतीय समाज दिसून येतो. आज भारतीय समाजाने सुध्दा प्रगती केली यात शंका नाही. परंतू भारतीय समाजाला अंधश्रध्देची जी कीड लागली आहे. त्यावर कायमचा उपचार आज सुध्दा मिळाला नाही.

आज कपड्यांच्या फॅशनची दुनिया, थाटमाट, भौतिक संस्कृतीला आजची तरुणाई बळी पडलेली दिसते. संतांचे विचार आत्मसात करण्यास ते घजावत नाहीत. अशांना राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात -

दिखाऊ कपडे, कोरडी ऐट । नोकरपेशी थाटमाट ।

हे शिक्षणाचे नळे उदिदष्ट । ध्यानी घ्यावे नीट हे आधी ।

याला आजची परिस्थिती ही सुध्दा कारणीभूत ठरू शकते, वाढती बेरोजगारी, भ्रष्टाचार, सर्वत्र बोकाळलेला आहे

समाशेष

आजच्या स्पर्धात्मक युगात मानवी जीवनाला गतिशिलता आलेली आहे. माणूस यंत्रवत झाला आहे. यांत्रिकीकरणामुळे दुरगामी परिणाम मानव समुहावर झालेला आहे. मानवी संवेदना बोधट झालेली आहे. त्याचा परिणाम मानवाकडून अनैसर्गिक आणि अमानवीय कृत्ये होतांना दिसत आहे. आजच्या भारतीय समाजाचे वास्तविक स्वरूप बाधता आणि संतांच्या स्वप्नातील भारत यात कुठेच ताळमेळ जूळतांना दिसत नाही. भारतीय समाजाची झालेली अवहेलना, अधोगती भरून काढणे फार अवघड होऊन बसले आहे. संतांचे विचार समाजात रुजवायचे असतील तर प्रथमतः त्यांचे विचार आपणास आत्मसात करावे लागतील आणि ती काळाची गरज आहे हे विसरून चालणार नाही.

ग्रंथसूची

1. ग्रामगीता - वं.राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज
2. धोर साहित्यकार राष्ट्रसंत तुकडोजी - रघुनाथ कडवे
3. राष्ट्रसंतांच्या ग्रामगीतेची वैज्ञानिक दृष्टी - प्रा.रघुनाथ कडवे
4. गावागावासी जागवा - राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज
5. राष्ट्रसंतांची जीवनदृष्टि - प्रा.रघुनाथ कडवे

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

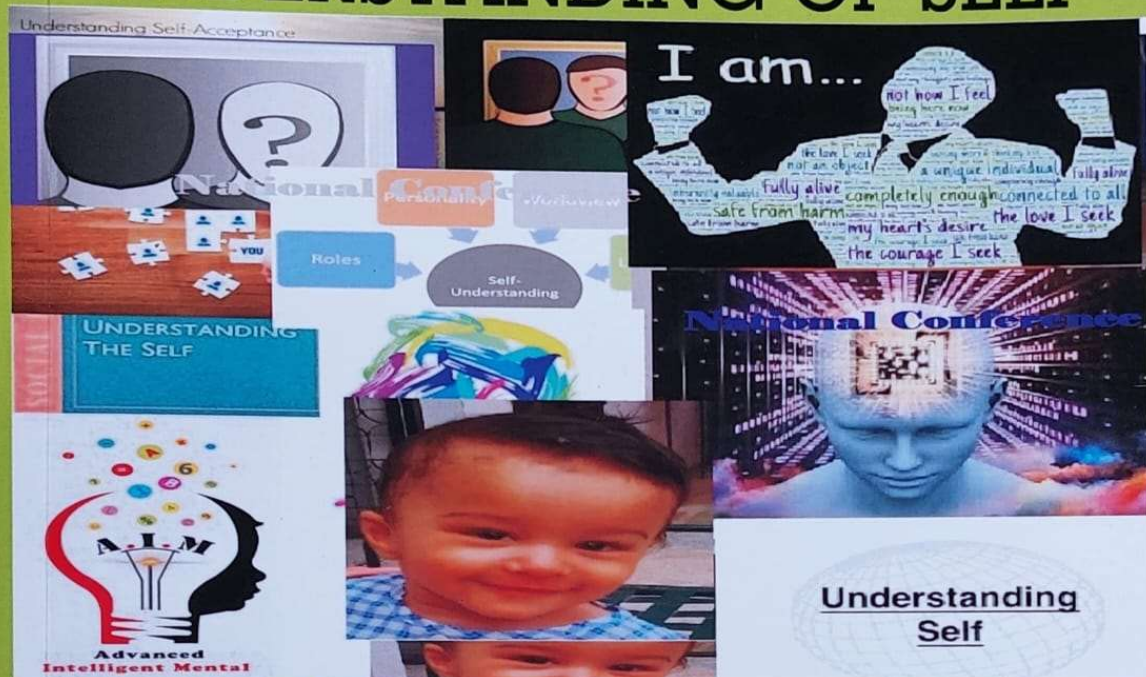
Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February-2020

SPECIAL ISSUE-CCXIII(213)

UNDERSTANDING OF SELF

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Convenor

Dr. Sushama M. Ganoje

Editor

Dr. Suhaskumar Ruprao Patil

Co-ordinator

Dr. Chhaya Dilip Mahale

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

Impact Factor - 7.675

ISSN - 2278-9308

B.Aadhar

Multidisciplinary International Research Journal

Peer-Reviewed, Refereed & Indexed Journal

NATIONAL CONFERENCE

February - 2020 SPECIAL ISSUE-CCXIII

UNDERSTANDING OF SELF

Chief Editor

Dr. Virag S. Gawande

Editor

Dr. Suhaskumar R. Patil

Convenor

Dr. Sushama M. Ganoje

Co-ordinator

Dr. Chhaya D. Mahale

Aadhar INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 700/-

'स्व' मुल्यांकन

डॉ. कविता (लोखंडे) विजवे

सहा. प्राध्यापिका, आदर्श संस्कार कॉलेज ऑफ एज्युकेशन (वी.एड), श्रीकृष्ण नगर, नागपूर

प्रस्तावना :- 'स्व' हा शब्द लिहायला जीतका लहान वाटतो, तितकेच मोठे गुढ यात दटलेले आहे. आपल्याला तेव्हा इतरांविषयी मत व्यक्त करायचे असते तेव्हा आपण सहजतेने व्यक्त करतो. मात्र स्वतःविषयी जेव्हा काही सांगायचे असते तेव्हा नेमकी सुरवात कुठून करावी हेच कळत नाही. कारण आपल्या व्यक्तीमत्वाला आपल्या दृष्टीने अवलोकन करून शब्दात मांडायचे म्हणजे हवे तितके सोपे काम नाही. स्व म्हणजे आपण स्वतः म्हणजेच मी कोण? माझे अस्तित्व काय? या समाजात माझे स्थान काय? माझ्या गरजा कोणत्या? मला आनंद देणारे घटक कोणते? मला त्रास देणारे घटक कोणते? या समाधान वाटणारे कार्य कोणते या सर्व घटकांचा एकंदर विचार केला तर हे सर्व घटक माझ्या व्यक्तीमत्वावर परिणाम करणारे आहे. असे मला जाणवले. मी कोण? तर याचे उत्तर असे की, मी घरात आई, पत्नी, मुलगी व बहिण आहे. व घराबाहेर प्राध्यापिका/शिधिका तसेच समाजातील एक जबाबदार नागरिक सुद्धा आहे. हया सर्व माझ्या भूमिका आहे. त्या सर्व भूमिका मी यशस्वीरित्या पार पाडण्यासाठी अथक प्रयत्न करते.

समाजात विविध व्यक्तीमत्वाचे लोक वावरतात त्यात काही व्यक्ती चांगल्या तर वाईट देखिल असतात आता आपण म्हणाल की कोण चांगल आणि कोण वाईट? तर यावर उत्तर एकच की 'व्यक्तीमत्व'. प्रत्येक व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्वावरून त्याचा पिंड लक्षात येतो. 'व्यक्तीमत्वाचे आकलन' ही फार गुंतागुंतीची प्रक्रीया आहे. कारण प्रत्येक व्यक्तीच्या मक्या, स्वभाव, हावभाव, गरजा, प्राथमिकता, शरीरयष्टी इ. समान नसतात. त्यामुळेच प्रत्येकाचे व्यक्तीमत्व हे इतरातून पिन असल्याचे दिसून येते.

व्यक्तीच्या पेशा (Job) चा देखिल परिणाम त्याच्या व्यक्तीमत्वावर होतो असे म्हणने योग्यच होईल. उदा. एका शिक्षकाला समाजात वावरताना सतत सामाजिक भान ठेऊनच वागावे लागते कारण समाजातील इतर व्यक्तीपेक्षा शिक्षकाला अत्यंत जबाबदार व्यक्ती मानल्या जाते. सर्वांचा विश्वास त्यांच्यावर असतो. त्यामुळे शिक्षकाचे व्यक्तीमत्व देखिल तसेच घडत जाते. उदा. पोलीस अधिकारी हा त्याच्या पेशास अनुसरूनच वागतो तसाच त्याचा स्वभाव विकसित होत जातो व व्यक्तीमत्व देखिल तसेच घडते. यावरून आपणास असे दिसून येते की व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्व घडणोमध्ये इतर घटकांप्रमाणे त्याच्या पेशाचा देखिल अंतर्भाव होतो.

व्यक्तीमत्वाचा अर्थ :- आपण नेहमी म्हणतो की, 'व्यक्तीमत्वाचा विकास' हे शिक्षणाचे सर्वात महत्वाचे उद्देश आहे. कारण कोणीतीही व्यक्ती ही सर्वांगिन विकासाकरीता शिक्षण घेत असते. यात व्यक्तीमत्व विकास देखिल अंतर्भूत असतो. व्यक्तीमत्व म्हणजे काय? याचा अर्थ आपण जाणून घेऊ.

व्यक्तीमत्व शब्द आपल्याला घटकन लक्षात येत नाही. परंतू पर्सनॅलिटी (Personality) हा इंग्रजी शब्द लगेच कळते. तर मग ही पर्सनॅलिटी म्हणजे काय याविषयी विस्ताराने जाणून घेऊया. प्रत्येक व्यक्तीचे स्वतंत्र असे व्यक्तीमत्व असे आपण अगदी बोलतांना सहजतेने असे शब्द वापरतो की या व्यक्तीचे व्यक्तीमत्व फार छान आहे. अमूक एक व्यक्ती चांगल्या व्यक्तीमत्वाचा धनी आहे. व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्वात केवळ शरीरांचा रंग, उंची, सूडौल बाधा, शरीरयष्टी केंद्र यांचा अंतर्भाव आपण करित असतो.

व्यक्तीमत्व समजण्यापूर्वी आपल्याला व्यक्तीत्व व व्यक्तीमत्व यातील फरक जाणून घ्यावा लागेल. व्यक्तीत्व (Indivisibility) आणि व्यक्तीमत्व म्हणजे (Personality) प्रत्येक सजीव प्राण्याला निसर्गाने व्यक्तीत्व बहाल केलेले आहे. कुत्रा, मांजर, हत्ती, घोडे, इ. व्यक्तीत्व असते. मानवेतर प्राण्यांकरीता व्यक्तीत्व शब्द वापरणे योग्य आहे. पण

68	व्यक्ती , व्यक्तीमत्व विकास व सामाजिक योगदान— प्रा. डॉ. भनवंत व्ही खोबाप्रडे आणि प्रा. मधुसुदन मा. पुढे	164-165
69	बालकांच्या व्यक्तीमत्व विकास जडणघडणीत समाजीकरणाची भूमिका – एक समाजशास्त्रीय अध्ययन— प्रा. डॉ. युथा मु. खडके (कडू)	166-169
70	भावनांचे आकलन— प्रा.डॉ.रश्मी नायगावकर (डॉ.रेखा उपाध्ये)	170-172
71	'स्व' ची संकल्पना— डॉ. एस.एम. सातपुते	173-174
72	व्यक्तिमत्त्वाचे आकलन— गीतांजली शुद्धोधन नागदेवे (गीतांजली भगवान रहाटे)	175-176
73	रॉजर्स चा 'स्व' व्यक्तिमत्व विकासाचा मानवी दृष्टीकोन— डॉ. हर्षानंद खोब्रागडे	177-178
74	'स्व' मुल्यांकन— डॉ. कविता (लोखंडे) बिजवे	179-181
75	स्व— संकल्पनेचे आकलन— डॉ. सौ. किरण के. नागतोडे	182-184
76	स्वतःला समजणे किंवा ओळखणे— प्रा.डॉ.जयश्री विश्राम कुळकर्णी	185-186
77	"स्व" संकल्पना व व्यक्तीमत्व विकास— प्रा. डॉ. लता वाषेला आणि सौ. सरला प्र. पद्मावार	187-189
78	भावनांच्या आकलनातील प्रमुख अडथळे व उपाययोजना यांचा चिकित्सक अभ्यास— डॉ. मनिषा मुलकलवार	190-192
79	स्व – संकल्पना आणि व्यक्तिमत्व विकास— कु. शीतल बबनराव विधाते	193-195
80	स्व—जाणीव व स्व—नियमनाद्वारे स्व—विकास— सहा. प्रा. नरेंद्र नारायण डवरे	196-197
81	स्व—संकल्पनेचे आकलन— प्रा डॉ. नीलीमा अरविंद मोरे	198-199
82	'स्व' संकल्पना समजून घेताना— डॉ. प्राची राहुल चौधरी	200-202
83	स्व—विकासात नकारात्मक व सकारात्मक विचारांची भूमिका— वसंता सिताराम वंजारी	203-205
84	अध्यापक महाविद्यालयातील ग्रामिण व शहरी भागातील छात्राध्यापकांच्या स्व—संकल्पनेचा तुलनात्मक अभ्यास — प्रा. उज्वला स. नवले	206-209
85	भावनांचे आकलन —डॉ. संगीता एस. धनाढ्य	210-212
86	स्वत्वाचा स्वीकार आणि स्व – विकास प्रक्रिया—सहा. प्रा. डॉ.तक्षशिला मोटपरे	213-215
87	कनिष्ठ महाविद्यालयातील मुले आणि मुली यांच्या शैक्षणिक स्व संकल्पनेचा तुलनात्मक अभ्यास— प्रा. डॉ. श्वेता संतोष सतुरवार (कुंकडपवार)	216-218
88	शिक्षण महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या आत्मविश्वास व स्व—समाधान या व्यक्तिमत्व वैशिष्ट्यांचा चिकित्सक अभ्यास— डॉ. शेखराम परसराम येळेकर	219-222
89	स्व.जाणिवेतून स्व.परिवर्तनाचा विकसीत दृष्टीकोन— प्रा.डॉ.स्मिता गजभिये	223-225

जर स्वीला स्वतःचे अस्तीत्व गिष्ट करायचे असेल तर तिला 'गूल आणि मूल' या चाफेरीतून वाढते पडते देखिल कोणता काम नसते, जेव्हा एक स्त्री घराबाहेर अर्वाजित करते तेव्हा तीला तारेवरची कसल करावी लागते. पड्याळ्या करणारा सर्व आयुष्य घालत असते. घरातील सर्वांच्या गरजा पूर्ण करीतच आयुष्य अयोग्य पडे पडे सरकत असते. घरातील सर्व मंडळींना आनंदी बाणण्याकरीता तीनी सतत भडपड असते. यश प्राप्त करित असतांना. तिची निंदा केली जाते. तिच्या करणारे घराबाहेरचेच नव्हे तर घरातील मंडळी देखिल असतात अशागट्यां सर्वांचा समतोल साधत जर ती पडे पडे तर तीला कमीपणा आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. समाजातील स्त्रीयांकडून तीला सतत ही जाणीव करून दिल्या जाते की आपल्या कर्तव्यात कमी पडत आहे. मग अशा वेळी त्या स्त्रीचे व्यक्तिमत्व असे पडते की, तीच्या मनात यशस्वीपणे चीड निर्माण होते. पडे ती जर बरीच अधिकारी बनली तर तिचा मनातील रंग व्हेप, चीड, ही इतरांवर काढली जाते. त्यामुळे तीचे व्यक्तिमत्व हे परीस्थितीनुरूप पडत असते.

आयुष्यात प्रत्येक व्यक्तीला काही संघर्षांना तोंड द्यावे लागते असेच माझ्या बाबतीत ही बरेचदा घडले. त्यात काही हवे-हवे संघर्ष होते. काही नको-नको संघर्ष होते. तर काही हवे-नको संघर्ष होते. नोकरीच्या ठिकाणी देखिल असे सर्व निर्माण झाले. या सर्वांतून योग्य मार्ग काढण्याचा, समायोजन साधण्याचा, तडजोड करण्याचा प्रयत्न करित मी माझ्या व्यक्तिमत्त्वाचा तोल जावू दिला नाही.

या परीस्थितीतून सावरण्यासाठी पुढीलप्रमाणे उपाययोजना केल्यामुळे त्याचा मला नक्कीच उपयोग झाला. उदा. १. जोपसणे, योगसने, व्यायाम, फेरफटका मारणे, सकारात्मक विचार, धर्माशिल वृत्ती इ. स्विकार केल्याने मानसिक आरोग्य सुधारण्यास मदत झाली व त्याचा सकारात्मक परिणाम व्यक्तिमत्त्वावर दिसून आला.

समारोप :- प्रत्येक व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व हे एकमेकांहून भिन्न असते. काही व्यक्ती या अंतर्मुखी तर काही बहिर्मुखी असतात. यात कोणते चांगले आणि कोणते वाईट हे सांगणे कठीण आहे. कारण प्रत्येक व्यक्ती ही इतर दुसऱ्या व्यक्तीपेक्षा कोणत्या ना कोणत्या बाबतीत भिन्न असते. अगदी जुळी भावंडे सुद्धा सारखी नसतात.

व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व हे वातावरण इत्यादीने बदलत असते आपल्याला लाभलेल्या परिस्थितीला आपण प्रतिकूल समजायचे की अनुकूल? हे आपल्याला ठरवायचे असते आणि सकारात्मक विचार करून आपले व्यक्तिमत्व विकसीत करण्याचे प्रयत्न करायचे असतात. मी देखिल तेच केले आहे. अनेक समस्यांना तोंड देऊन आजही खंबीरपणे उभी आहे व पुढील आयुष्याकरीता स्वतःला सज्ज केले आहे.

आज व्यक्तीमत्व मापनाकरीता मानसशास्त्रात अनेक पध्दती सांगितलेल्या आहेत. त्यामुळे आपण आपल्या व्यक्तीमत्वाचे शास्त्रशुध्दरीतीने मापन करू शकतो. त्यामुळे आपल्याला आपल्या व्यक्तीमत्वाचे सर्व गुण उलगडेल.

आपल्याला मिळालेला मनुष्य जन्म व व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व ही निसर्गाची देणगी आहे. त्यामुळे त्याचे योग्य रीतीने जतन करण्याची जबाबदारी स्वस्वी आपली आहे. व्यक्तिमत्व विकास करणाऱ्या गोष्टीचे अनुसरण करावे आणि आपले आयुष्य चांगल्या प्रकारे निर्वाहन करावे. व्यक्तीमत्वाचे आकलन करावे तेवढे थोडेच आहे. कारण व्यक्ती तीतके व्यक्तिमत्व व जगात आढळतात त्याला अंत नाही.

व्यक्तीमत्वाचा शब्द वापरला जातो. व्यक्तीचा शारीरिक, मानसिक, भावनिक व सामाजिक विकास होत असतो. या विकासामुळे व्यक्तीचा पिंड घडत असतो. यालाच व्यक्तीमत्व म्हणतात.

व्यक्तीमत्वाची व्याख्या :- "व्यक्तीमत्व म्हणजे स्वतःच्या परिसराशी व्यक्तीचे जे वैशिष्ट्यपूर्ण समायोजन होत असते त्याला कारणीभूत असणारी वर्तनाला चालना देणारी शारीरिक, मानसिक, यंत्रणांची संघटना होय." जी. डब्ल्यू. ऑल्पोर्ट

व्यक्तीमत्वाचे आकलन :- स्वतःच्या व्यक्तीमत्वाचे आकलन स्वतःच्या शब्दात करणे जरा अवघडच वाटत आहे. मी एक प्राथमिक आहे. प्रामाणिकपणा हा माझा महत्वाचा गुण आहे. इतरांची मदत करण्यास मी सदैव तयार असते. तयार होणे बोलणे मला अजीबात आवडत नाही. इतरांवर अन्याय करणे व अन्याय होताना बघणे सुद्धा मला आवडत नाही.

'व्यक्तीमत्व' हा शब्द म्हणायला जितका छोटा आणि सोपा वाटतो. त्याचे आकलन करणे तितकेच कठीण कार्य आहे. आपण जेव्हा एखाद्या व्यक्तीला भेटतो तेव्हा त्याचे हाव-भाव, बोलण्याची पध्दत, त्याचे विचार यावरून प्रथम भेटीतच त्याविषयी आपले मत तयार होत असते. खरे तर त्या व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्वाविषयी आपण आपले मत ठरवित असतो. आपण आज सोशल मिडीयावरून बऱ्याच अशा काही बातम्या ऐकत असतो. ज्या मणुष्याच्या नावाला काळीमा फासणाऱ्या अगदी आपूलकीचे सांग घेऊन आई-वडीलांच्या देखत लाडाने कुरवाळतात आणि एकांतामध्ये लज्जास्यंद कृत्य करतात. व्यक्तीवर विश्वास ठेवत नाही. आणि आपल्या मूलीच्या जवळ देखिल येऊ देत नाही ज्या व्यक्तीवर त्यांचा स्वतःचा विश्वास असतो. त्यांनाच फक्त मूलीचे लाड करण्याची परवानगी असते. मग अशात जर एखादी व्यक्ती चांगल्या व्यक्तीमत्वाचा आव आणत असेल तर मग साध्या सरळ लोकांना कसे कोणाच्या व्यक्तीमत्वाचे आकलन करता येईल बरे. या सर्व घटनांमुळे मला फार वाईट वाटते.

आपल्या आवती-भोवती बऱ्याच घटना घडत असतात त्याचे आकलन करण्याचा प्रयत्न करित आहे. समाजात अनेक व्यक्तीमत्वाच्या व्यक्ती आपण बघतो त्यामध्ये ज्या व्यक्ती खरच खूप चांगल्या व्यक्तीमत्वाच्या असतात त्यामुळे त्यांना चांगले म्हटल्या जाते व मान सन्मान देखिल मिळत असतो. परंतु काही व्यक्ती या फक्त चांगूलपणाचा देखावा करतात त्यांच्या वागण्या बोलण्यावरून हे जाणवते देखिल म्हणतात ना 'उघळ पाण्याला खळखळाट फार' कारण केवळ लोकांनी चांगले म्हणावे कौतुक करावे म्हणून चांगूलपणाचा आव आणल्या जातो. असे करणारे बरेच व्यक्ती आपल्या आवती-भोवती असतात. ते स्वतःच्या स्वार्थासाठी कोणत्याही स्तरावर जायला मागे हटत नाही. असे व्यक्ती आपल्या कार्य क्षेत्रात बऱ्याच प्रमाणात पाहायला मिळतात, त्यांना असफलता आवडत नाही. त्यामुळे अश्यांच्या सोबत वावरताना आपण सतर्क राहायला हवे. कारण यामुळे देखिल व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्वावर परिणाम होतो.

आपल्या समाजात आजही स्त्री-पुरुष व्यक्तीमत्वाविषयी भिन्न विचारधारा बघायला मिळतात ते असे की, आजही आमचा समाज हा पुरुष प्रधान आहे. म्हणून प्रत्येक बाबतीत पुरुषाला स्वातंत्र्य असते. वागण्या बोलण्याचे, अभिव्यक्तीचे निर्णय घेण्याचे इ. परंतु स्त्री कितीही शिकली आपल्या पायावर उभी राहिली तरी तीला वरील सर्व बाबतीत दुय्यम स्थानच मिळते. कारण लहान पणापासूनच तीचे व्यक्तीमत्व तसे घडविले जाते अगदी लहानपणाच तीला आई, आजो व घरातील मोठी मंडळी ही पुरुष प्रधानतेचे वाळकडू पाजत असतात मूलींनी मोठ्याने हसू नये, मोठ्याने बोलू नये, आपले विचार व्यक्त करू नये, स्वतः कोणताही निर्णय घेऊ नये, कसलाही विरोध करू नये. या सगळ्यांचा गोष्टी तीला शिकविल्या जातात. त्यामुळे मोठी झाल्यावर देखिल याच दडपणात ती वावरत असते. आणि अशातच तिचे व्यक्तीमत्व घडत असते याला मोठ्यांच्या अपवाद नाही.